

УДК 343.14

ЗОРЛЫҚ- ЗОМБЫЛЫҚ ҚЫЛМЫСТАРЫНА СИПАТТАМА

Еспол Ерқайрат Маханбетұлы

espolov00@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Заң факультеті
«Құқықтану» мамандығының 2 курс студенті,

Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі –з.ғ.к., доцент Мұратханова М.Б.

Құқықтық мемлекетті қалыптастыру мен дамыту қоғамдық қатынастардың барлық алуан түрлілігінің, оның ішінде қылмысқа қарсы күрес саласында туындайтын қалыпты дамуының іргетасын құрайтын берік заңнамалық базасыз мүмкін емес. Қазақстан қоғам өмірінің барлық салаларында болып жатқан өзгерістер аясында бүгінгі күні Қазақстан Республикасы Конституциясының 15-17-баптарымен кепілдік берілген жеке басының өмірін, денсаулығын және жеке басына қол сұғылмауын қорғау туралы мәселе ерекше өзекті болып отыр. Азаматтардың құқықтары мен мүдделерін қорғау аспектілерінің бірі зорлық-зомбылық қылмыстың түрлі көріністеріне қарсы күрес болып табылады.

Жеке адамның өміріне, денсаулығына және игіліктеріне қауіп төндіру, сондай-ақ оған қысым көрсету, құқықтары мен бостандықтарына, қадір-қасиетіне, әлеуметтік мәртебесіне қысым жасау мақсатында адамға мәжбүрлеп әсер ету жолымен жасалған, жеке адамға физикалық зиян келтіруге бағытталған қасақана қылмыстар күш қолдану болып табылады. Зорлық-зомбылық физикалық (дене күшін қолдану), психикалық (түрлі қауіп-қатерлерді қолдану) және зияткерлік (лауазымды адамның ресми еркін білдіруі) тәсілдермен оқытылуы мүмкін. Әлбетте, физикалық немесе психикалық зорлық-зомбылықты қолданып жасалатын қылмыстар зорлық-зомбылық болып табылады.

Сондықтан «зорлық-зомбылық қылмысы» ұғымын дұрыс анықтаудың міндетті шарты «зорлық-зомбылық» ұғымының өзін түсіну болып табылады.

Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасын талдау ҚК-нің Ерекше бөлігінің қандай да бір нормаларын құру кезінде заң шығарушы жәбірленушіге зорлық-зомбылық, қорқыту сияқты қылмыстық әрекеттерге қол жеткізу үшін әсер ету тәсілін айқын көрсететін бірқатар терминдерді қолданатынын көрсетеді. Бұдан басқа, зорлық-зомбылықты қолдануды атайтын басқа да терминдер қолданылады: «мәжбүрлеу», «шабуыл», «азаптау», «денсаулыққа ауыр зиян келтіру» және т.б. Қазақстан Республикасы ҚК-нің Ерекше бөлімінде заң шығарушы зорлық-зомбылық әрекеттерін белгілеу үшін 40-тан астам терминдерді қолданады.

Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасын талдау ҚК-нің Ерекше бөлігінің қандай да бір нормаларын құру кезінде заң шығарушы жәбірленушіге зорлық-зомбылық, қорқыту сияқты қылмыстық мақсаттарға қол жеткізу үшін әсер ету тәсілін айқын көрсететін бірқатар терминдерді қолданатынын көрсетеді. Бұдан басқа, күш қолдануды білдіретін басқа да терминдер қолданылады: «мәжбүрлеу», «шабуыл», «азаптау», «денсаулыққа ауыр зиян келтіру» және т.б. Қазақстан Республикасы ҚК Ерекше бөлімінде заң шығарушы күш қолдану әрекеттерін белгілеу үшін 40-тан астам терминді қолданады.

Дәстүрлі түрде қылмыстық-құқықтық ғылымда зорлық қылмысы зорлық қолданумен немесе күш қолдану қатерімен ұштасқан қылмыс ретінде түсіндіріледі. Бұл ретте авторлардың көпшілігі зорлық - зомбылықты физикалық күш қолдану ретінде, ал психикалық зорлық-зомбылық-

физикалық күш қолдану қатері ретінде анықтайды. Зорлық-зомбылықтың мазмұндық жағы туралы айтқанда, қазіргі заманғы философиялық, психологиялық, социологиялық және заң ғылымдарымен жасалған «адам» ұғымын негізге алған жөн. Адам өзі орындайтын әлеуметтік рөлге сәйкес қоғамдық қызметтің субъектісі ретінде әртүрлі қоғамдық қатынастардың тасымалдаушысы бола алады, осыған байланысты оған қылмыстық қол сұғушылық ҚК-нің әртүрлі тарауларының баптары бойынша сараланады. Қоғамдық қатынастар субъектісі тікелей ықпал етуге ұшырайтын барлық қылмыстардың ортақтығы оларды жасау тәсілдерінің ұқсастығы болып табылады.

Шынында да, зорлық бастапқыда тараптардың тікелей физикалық қақтығысы түрінде пайда болды. Бірақ адамның қызмет саласына неғұрлым көп заттар тартылғанына қарай, физикалық зорлық-зомбылық тәсілдері да жетілдірілді. Қазіргі уақытта ғылым мен техниканың ең ұзақ дамуы дене күш көрсетуге жарамды құралдарды жасауға әкеп соқтыруы мүмкін, оларды іске қосу үшін бұлшық ет энергиясы қажет болады.

Процесс тұрғысынан, физикалық және психикалық зорлық-зомбылық олардың тікелей қолдану салаларының: дене немесе психикалық ерекшеліктерінен туындайтын іс-қимылдың сапалы әр түрлі тәсілдерін білдіреді. Адамның денесі әр түрлі тіндерге сараланған жасушалар, сондай-ақ сыртқы ортамен үздіксіз қарым-қатынаста болатын мүшелерді құрайтыны белгілі. Адам ағзасы қоршаған ортамен және ағзаның ішіндегі заттар мен энергияның тұрақты алмасуы, оның өзіндік формаларымен қозғалуы, өсуі мен дамуы, өршуі, өзгергіштігі мен тұқым қуалаушылығы, тітіркенуі мен шағылысуы, өмір сүру жағдайларына бейімделуі және т. б. сияқты жансыз материядан ерекшеленетін негізгі өмірлік қасиеттердің жиынтығына ие.

Осыған сәйкес, дененің сыртқы және ішкі тіндері, дене мүшелері мен оның жүйелері, сондай-ақ тіндердің, ағзалардың және жалпы ағзаның өмірлік қасиеттері мен функциялары сияқты физикалық әсер ету Қосымшаларының салаларын бөліп көрсетуге болады. Тіндердің анатомиялық тұтастығын бұзу үшін кінәлі адам өз денесінің бөліктерін, түрлі құралдарды, оның ішінде қару-жарақтарды, жануарларды, химиялық заттарды, жылу және электр энергиясын және т. б. пайдалана алады. Физикалық зорлық-зомбылықтың екінші түрі көбінесе бірінші болып келеді. Ол ішкі ағзалардың зақымдалуына әкеп соғатын әсерді болжайды (мысалы, сынықтар, күйіктер, элогтар ажыраулар) ол үшін адамның бұлшық ет процестер, мидың морфологиялық және молекулалық ұйымдастырылуы болып табылады. Адамның миына тікелей күш қолдану арқылы жүзеге асырылатын әсер ету түрлері, оның санасынан өтіп, физикалық зорлық-зомбылық болып табылады. Оған есірткі заттармен, алкогольмен әсер ету, мидың электрондық стимуляциясы жатады.

Бұған дені сау адам миының қызметіне хирургиялық жолмен немесе оның әлеуметтік мінез – құлқына әсер ету мақсатында фармакологиялық құралдарды қолдана отырып араласуды да жатқызуға болады.

Психикалық зорлық-зомбылық көмегімен жасалған қылмыстар ерекше назар аударуға тұрарлық. А. Д. Чернявский адам психикасына әсер етудің екі негізгі тәсілін бөледі: ақпараттық және форматтық емес. Алғашқысына ол қарайды:

- түрлі сипаттағы қауіптер (физикалық зиян келтіру. Материалдық немесе моральдық зиян).

- қорлау, жала жабу және адамның ерік білдіру еркіндігін шектей алатын және қоғамдық зиянды мақсаттарда қолданылатын өзге де ақпарат:

- гипноз шекаралық тәсіл ретінде. Адамның психикасына әсер етудің ақпараттық тәсілінен тыс зардап шегушіні қоршаған ақиқатты нақты бағалауға және (немесе) адамның миына әртүрлі есірткі және дәрілік заттармен тікелей әсер ету жолымен өзінің мінез-құлқын басқаруға қабілетсіз жағдайға келтіру болып табылады. Қазіргі уақытта жоғарыда көрсетілген адами ақылға әсер ету тәсілдерін жаппай пайдалану үшін жеткілікті негіздер бар, бірақ бұл заңның дәрігердің немесе адамның тарапынан осы бағытта теріс пайдаланушылықтың алдын ала отырып, осындай қол сұғушылыққа қарсы қорғануға тиіс екенін жоққа шығармайды. Осыған байланысты адам миының қызметіне қылмыстық араласу тәсілі ретінде зорлық-зомбылық сипатының проблемасы ерекше өзектілікке ие болады. Зорлық-зомбылықты сипаттай отырып, бір авторлар жәбірленушінің «еркіне қарсы» жүзеге асырылып жатқанын атап көрсетеді. Өзгелері зорлық-зомбылық ықпал еткен адамның «еркінен басқа» ықпал еткен жағдайда да көз жұмғанын нақтылау қажет деп санайды. Әрине, зорлық-зомбылықты жәбірленушінің еркіне қарсы жүзеге асырылатын әсермен ғана шектеудің қажеті жоқ, ол ықпалға ұшыраған адам зорлық-зомбылық фактісін түсінген кезде орыналады. Егер мұндай сана болмаса, зорлық-зомбылық мұндай болмайды. Демек, зорлық-зомбылық ашық және құпия болуы мүмкін.

Баяндалғанның негізінде жеке адамға қарсы зорлық-зомбылық қылмыстар қатарына мыналар жатқызылуы мүмкін деген қорытынды жасауға болады:

- қоғамдық қатынастарды бұзу тетігі тікелей оның субъектісіне құқыққа қайшы қоғамдық қауіпті әсерді қамтиды;

- жасау тәсілі зорлық-зомбылыққа негізделеді:

- а) адамның биологиялық подструктурасына энергетикалық әсер ету (физикалық зорлық-зомбылық) немесе

- б) оның психикалық подструктурасына ақпараттық әсер ету (психикалық зорлық-зомбылық).

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР Қылмыстық кодексі
2. <https://www.dissercat.com/content/nasilie-v-ugolovnom-prave-ponyatie-kvalifikatsiya-sovershenstvovanie-mekhanizma-ugolovno-pra>
3. <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/177104/1/7-10.pdf>